

Marko Vučetić

IDENTITET OSOBE I SLOBODA

Dr. sc. Marko Vučetić

UDK: [17.021.2 +172.3]:123

Izvorni znanstveni rad

Autor se bavi odnosom čovjeka kao osobe i slobode. Budući svaki čovjek realnost svoje egzistencije utemeljuje na bitku, izvoru svake realnosti, a sloboda je na najinimniji mogući način vezana uz bitak, onda se i čovjeku prilazi kao biću kojemu sloboda pripada na izvorni način. Ona mu omogućava da preuzme odgovornost za učinjena djela. Egzistencijalna aktivnost tako predstavlja onaj oblik dinamizma u kojemu struktura egzistencijalnih odnosa progovara jezikom slobode. Čovjek se dakle razlikuje od slobode, ne identifikira se s njome; ona mu pripada na ograničeni način; čovjek je slobodan, nije sloboda. Međutim, sloboda u ljudsku egzistenciju unosi radikalnost apsolutnosti. Čovjek se, zato što je slobodan, radikalno razlikuje od svake druge stvarnosti, tako da svemu što jest, pa i samom Apsolutu, izriče ili ne izriče svoj pristanak. Ovime ujedno, jer se sloboda i anonimnost isključuju, preuzima odgovornost za učinjena djela.

Ključne riječi: egzistencija, bitak, osoba, Apsolut, sloboda.

* * *

Uvod

Filozofija egzistencije, bez obzira o kojem se njezinom obliku radilo i iz kakvih svjetonazorskih ambijenata izrastala, čovjeku uvijek pristupa na način da ga dovodi u egzistencijalnu relaciju sa slobodom. Metafizički egzistencijalizam najprije izgrađuje određeni konceptualni okvir za ispravno razumijevanje egzistencije, da bi se potom došlo do toga kako se bitak, jedan od dvaju konstitutivnih metafizičkih principa bića, i sloboda poistovjećuju. Jasno, ovdje nije riječ o poistovjećivanju na razini identiteta, baš kao što se na razini identiteta ne mogu poistovjetiti niti bitak i egzistencija. Doprinos metafizičkog egzistencijalizma sastoji se u tome što se čovjek poima kao biće statične biti i dinamičnog egzistencijalnog djelovanja. Ovi-

me, naime, prostor slobode ne prodire u neke prethodujuće niti egzistencijalno posljedujuće kategorije čija bi se snaga očitovala u tome da ima mogućnost redefiniranja i redizajniranja načina ili postavljanja uvjeta koji trebaju biti zadovoljeni da bi se neko postojanje smatralo egzistiranjem. Svaki oblik ljudske prisutnosti, bez obzira na moralne ili socijalne kvalifikacije, ujedno je i egzistiranje, baš kao što svakom čovjeku, samim time što jest, ujedno pripada i sloboda.

1. Čovjek je biće slobode

Sloboda je temeljna ljudska potreba, ali i temeljna datost, te ju je kao takvu teško definirati. Suočivši se s definicijskom nedostatnošću, suvremeni talijanski filozof C. Fabro poseže za analogijama i opisima. Naime, egzistenciju nije moguće potpuno definicijski obujmiti,¹ slobodu još i manje, budući je upravo sloboda preduvjet egzistiranja. Kvalitativna razlika koja diferencira egzistenciju od pukog postojanja, bezlične prisutnosti, leži u slobodi. Sloboda se ne odnosi na egzistencijalnu samovolju ili neke njezine derivate, nego se u prvom redu odnosi na egzistencijalnu odgovornost. Sloboda je dar, ali u jednakoj mjeri može postati i teret; slobodom se čovjek izvlači iz gliba anonimnosti, amorfno djelovanja lišenog odgovornosti, ali, isto tako, slobodan čovjek, vlastitom odlukom, ima mogućnost pada u anonimnost, u egzistencijalni zaborav.

Sloboda čovjeku omogućava da preuzme odgovornost za učinjena djela,² ali ga manjak slobode, upravo stoga, može egzistencijalno blokirati u tolikoj mjeri da čovjek proživljava pravu egzistencijalnu dramu. Pozitivan međudnos između bit-

1 "Bisogna dire che l'esistenza, non è per noi definibile, non soltanto per la sua massima generalità, cioè trascendenza logica, ma anche perché di natura sua, per il nostro intelletto, non ha un modo proprio di presentarsi, all'infuori dell'essenza di cui è atto" (C. FABRO, *La nozione metafisica di partecipazione*, EDIVI, Roma, 2005., str. 194.)

2 Odgovornost je onaj temelj koji dozvoljava da se na slobodi i svijesti utemelji razlika između subjekta i objekta u svijetu. Naime, u mnogim filozofijama egzistencijalne provenijencije, vrijednost ljudske egzistencije, bez obzira imala ona smisao ili se nalazila u neprevladivom besmislu, sastoji se upravo u tome što je čovjek jedino biće u svijetu koje je subjekt slobodnog djelovanja, jedino biće koje može djelovati onako kako on to hoće, a ne zato što tako mora djelovati. Čovjek je stoga zasigurno odgovorno biće.

ka, slobode, razuma i egzistencije očituje se u uravnoteženom aktivizmu. Egzistencijalna aktivnost je slobodna aktivnost koja jest zahvaljujući aktu bivstvovanja individualnog i aktualno realiziranog bića. Metafizička struktura bića progovara jezikom slobode – egzistencijalna posebnost čovjeka biva razobličena, predana sudu svijeta samo ukoliko je čovjek slobodan.³

Sloboda dakle nije nešto odvojivo od čovjeka, ali, isto tako, nije nešto s čime se čovjek identificira. Njegov ograničeni bitak određuje granice i slobodi; čovjek je slobodan, nije sloboda. Slobodu je potrebno promatrati kroz prizmu čovjekove egzistencije.⁴ Egzistencija ima svoje neumoljive postulate, te kao takva nikoga i ništa ne može abolirati. Ulazak u područje egzistencije ujedno je ulazak u područje egzistencijalno postuliranih odnosa. Prvi egzistencijalni postulat bi se svakako odnosio na integrativni pristup egzistenciji. Egzistenciju je moguće teoretski sagledavati u partikularno-parcijalnim vidovima, ali nije moguće egzistirati u parcijalnosti egzistencijalnih elemenata, iz jednostavnog razloga što akt bivstvovanja ne dozvoljava opiranje temeljnom metafizičkom principu, principu identiteta i nedjeljivosti jedinstva supstancije koja ima povlašteni status bivstvovanja. Integrativni pristup je sadržan u teoretskom pristupu, filozofska refleksija se stoga nalazi u funkciji istine egzistencije. Egzistencija nije nešto nejasno, ona progovara svojim šifriranim jezikom, svojim metafizičkim govorom.

3 Čovjek je predan sudu svijeta kao slobodni čovjek i istine željan čovjek. Od presudne važnosti nije način na koji će on svoju potrebu za istinom iskazivati, već da u tome sačuva slobodu. R. Guardini je u svojoj analizi srednjovjekovne i novovjekovne metodologije dolaska do istine zaključio kako je: „Srednjovjekovni čovjek gonjen silovitom potrebom za istinom. Jedva da je – možda jedino s iznimkom klasične kineske kulture – čovjeku od spoznaje, mudracu, ikada pripisivano toliko značenje kao tada. Volja za spoznajom, međutim, još nema novovjekovni oblik istraživanja. Ona ne slijedi zbiljnost prirode ili povijesti kako bi je empirijski utvrdila i teorijski svladala, već meditirajući uranja u istinu kako bi iz nje izvela duhovnu konstrukciju postojanja“ (R. GUARDINI, *Konac novoga vijeka*, Verbum, Split, 2002., str. 28). Sloboda, budući izvire iz ljudskog bitka, čovjeku pripada kao istinita sloboda. Istina pak ne leži u mogućnosti umske konstrukcije nego izvire iz realnosti – bitka. Ovime bitak postaje mjesto kojemu konvergiraju istina i sloboda.

4 Egzistencija se shvaća kao jedan oblik prezentnosti bitka u svijetu, kao fakticitet akta bivstvovanja. Pozitivan međuodnos između egzistencije i mogućnosti slobode sastoji se u tome što mogućnost slobode čovjeka delegira da njegov bitak bude uistinu njegov (usp. C. FABRO, *Problemi dell'esistenzialismo*, A.V.E., Roma, 1978., str. 5).

2. Odnos slobode i razuma

Fabro nadalje smatra kako je za ispravno shvaćanje slobode potrebno prethodno upoznati odnos spoznaje i slobode, odnosno razuma i odluke. Uloga spoznaje od nesagledivog je značaja u procesu egzistencijalne realizacije slobode. Spoznaja čovjeku omogućava istinsku egzistencijalnu komunikaciju sa svijetom iz dvostrukog razloga: spoznajom svijet biva doveden u egzistencijalni horizont čovjeka, ali spoznajom se čovjek, također odnosi prema tom istom svijetu.⁵ Egzistencijalni aktivizam započinje spoznajom dok pravi zamah zadobiva snagom slobode.

Spoznaja, sagledana u perspektivi jedinstvenog akta bivstvovanja egzistentnog subjekta, tog istog pojedinca, kao i cjelokupnu njegovu egzistenciju, konfrontira sa svijetom koji ga okružuje. Konfrontacija o kojoj je riječ nije nabijena negativnim značenjem nemogućnosti pomirenja nužno suprotstavljenih odnosa; štoviše, želi se napraviti jasna distinkcija odvojivosti realiteta osobe, njezine slobode i egzistencije, od realiteta svijeta. Spoznajni subjekt prema svijetu se odnosi kao prema nečemu što može obogatiti njegov unutarnji svijet, te tako možemo reći da se ostvaruje dvostruka dispozicija svijeta i čovjeka – svijet se nalazi u dispoziciji prema subjektu, ali se i egzistencijalno slobodan subjekt nalazi u spoznajno-egzistencijalnoj dispoziciji prema svijetu. Naime, egzistencijom je čovjek uronjen u svijet, njegov akt bivstvovanja prezentiran u egzistenciji očituje upućenost prema svijetu;⁶ riječju, egzistiranjem čovjek odaje pomirenost sa svijetom. Spoznaja upravo čini most, ili još preciznije, *adequatio sine qua non* same mogućnosti komunikacije svijeta i čovjeka. Spoznaja, koliko god bila značajna za čovjekovo orijentiranje u svijetu, nije ništa drugo nego samo forma slobode. Spoznaja, egzistencija i sloboda tako bitno obilježavaju čovjeka.

5 Usp. C. FABRO, *La fenomenologia della percezione*, EDIVI, Roma, 2005., str. 33-35.

6 Akt bivstvovanja do krajnjih granica radikalizira fakticitet egzistencijalne prisutnosti u svijetu. Metafizički karakter ljudskog bića razotkriva se u egzistenciji, u prisutnosti u svijetu. Postaje razvidno kako se prvim aktom bitka realizira sadržaj biti, koja više nije moguća bit, nego realna, odnosno dovođenjem biti i bitka u jedinstvo nastaje biće, biće koje jest (usp. C. FABRO, *Introduzione all'esistenzialismo*, Vita e Pensiero, Milano 1943., str. 157.).

3. Metafizičko-egzistencijalna perspektiva spoznaje

Metafizičko-egzistencijalni značaj spoznaje, a onda i njezina relacija sa slobodom, otkriva važnost spoznaje u životu egzistentnog subjekta. Spoznajom se naime dodaje na egzistencijalnoj kvaliteti, ljudska egzistencija nešto dobiva, ne narušava se njezino jedinstvo. Spoznajom se rasvjetljava ono nepoznato, neznanje biva potisnuto znanjem, njome dolazi do aktualizacije određene potencije. Ukoliko se spoznaja dovede u rubikon ovako postavljene filozofije egzistencije, koja počiva na aktu bivstvovanja čovjeka pojedinca, postaje razvidno da ona otvara vrata bitku, usmjerena je prema aktu. Međutim, potrebno je odmah naglasiti kako nije samo ona usmjerena prema aktu, sloboda je također iste usmjerenosti. Sloboda, osim što sadrži dimenziju aktualiziranja, ona potrebuje spoznajni proces. Čovjek na najizvorniji način očituje svoju slobodu kada se nalazi u slobodnoj mogućnosti izbora spoznatog. Fabrovo naglašavanje kako su spoznaja i sloboda temeljne oznake osobe; štoviše, čitava osoba je aktivna u procesu spoznaje; otkriva egzistencijalni značaj spoznaje i slobode. Integrativni metafizički pristup egzistenciji doveo je Fabra do zaključka kako na području konkretnosti egzistiranja nije moguće postavljati oštre granice.⁷ Pretjerani pak partikularizam može dovesti do egzistencijalno neprihvatljive situacije koja generira egzistencijskim partikularizmom. Izbjegavanje ovakvog stanja osigurava jedino jedinstveni akt bivstvovanja egzistentnog subjekta kojim se otvara put integrativnom pristupu ljudskoj egzistenciji.

Upravo zbog navedenog razloga, i u svjetlu ovako postavljenih početnih premisa, moguće je konzistentno izvođenje zaključaka koji vode u prilog tezi jedinstva antropoloških, spoznajnih, metafizičkih i egzistencijalnih elemenata. Čovjek je uvijek jedan i jedinstven, njegova egzistencija na najbolji mogući način

⁷ Granice nije moguće postavljati jer osoba nije fundirana u nekom partikularnom segmentu egzistencije. Čovjek je osoba na temelju akta bitka, te se tako ne može uspostaviti crta razdjelnica između čovjeka i osobe (usp. L. CLAVELL – M. P. de LABORDA, *Metafisica*, Università della Santa Croce, Roma, 2006. str. 137-142).

manifestira jedinstvenost akta bivstvovanja. Ukoliko navedeni postulat primijenimo na spoznaju,⁸ dolazimo do presudne točke u kojoj shvaćamo da spoznajom čovjek ne izlazi izvan sebe; naprotiv, spoznaja se odigrava u nutrini njegova bića.⁹ Spoznaja, osnažena metafizičko-egzistencijalnom perspektivom, biva promatrana kao svojevrsno, Fabrovim rječnikom govoreno, uzdizanje, razvijanje subjekta u sebi samome.¹⁰ Nadalje, u duhu navedenog filozofskog nauka, spoznaja, zadržana u egzistencijalnim okvirima pojedinačnog akta bivstvovanja, pomaže unutarnjem razvoju čovjeka. Njegovo 'ja' spoznajom poprima novu dimenziju, nova znanja, nove distinkcije, nove unutarnje intencionalne impulse. Spoznajni razvoj dovodi do egzistencijalnog razvoja. Spoznaja koja se zadržava u egzistencijalnim granicama ljudskoga 'ja', bez izlaska u vanjski svijet – u smislu odvijanja spoznajnog procesa izvan spoznajnog subjekta – neizostavno dovodi do egzistencijalnog razvoja, do egzistencijalne promjene. Ona obvezuje pojedinca, on sada nešto ima što prije nije imao, on sada, budući je riječ o unutarnjem procesu koji prati metafizičku strukturu bića, nešto jest, nešto novo u odnosu na stanje koje je prethodilo spoznaji. Spoznajom egzistentni subjekt postaje zna-lac.

Međutim, njezina egzistencijalna funkcija se ne iscrpljuje samo u posredovanju i interiorizaciji znanja. Spoznaja se nalazi u direktnom odnosu s aktom bivstvovanja i njegovom egzistencijalnom manifestacijom. Fabro će posebno apostrofirati kako nije moguće učiniti niti najjednostavniju radnju, radnju o kojoj ne razmišljamo, koja se odvija gotovo po već uhodanom mehanizmu - kao što je npr. slušanje, čitanje, gledanje - a da pritom ne dođe do egzistencijalnog razvoja subjekta. Jezikom metafizičkog egzistencijalizma govoreći «spoznaja kao takva ljubi čitav 'krug'

8 Ovako shvaćena spoznaja proizlazi iz Fabrovog naglašavanja kako je čovjek po svome metafizičkom opredjeljenju biće bitka (*essere per l'essere*) i da iz te metafizičke instance proizlaze sve ostale egzistencijalne oznake, pa tako i spoznaja (usp. C. FABRO, *Dall'essere all'esistente*, Morceliana, Brescia, 1957., str. 11-16).

9 Potrebno je uspostaviti razliku između sadržaja i vrijednosti spoznaje, ali i između eksplicitne i implicitne sinteze sudenja, kako bi se ispravno shvatilo što se podrazumijeva pod istinitim, a što pod lažnim (usp. C. FABRO, *La fenomenologia della percezione*, str. 30-32).

10 Usp. C. FABRO, *Essere e libertà*, str. 74.

bitka»¹¹. Ovaj poljubac je neizbježan, mističan i egzistencijalno nezamjenjiv. Spoznajom se ostvaruje susret univerzalnog i partikularnog, a mjesto susreta je, dakako, upravo na metafizičkom području stvarnosti egzistiranja. Navedeno shvaćanje polazi od pretpostavke metafizičke stvarnosti bitka, shvaćenog kao akt bivstvovanja, koji posjeduje unutarnji dinamizam razvoja. Bitak nije statičan, on je akt, izvor akta, te kao takav omogućuje da se, bez obzira što je vezan limitirajućim elementom biti, spoznaja odvija u subjektu na način da se subjekt egzistencijalno aktualizira, da se egzistencijalno razvija.

4. Egzistencijalni zadatak spoznaje i dinamizam slobode

Primarni egzistencijalni zadatak spoznaje se ne sastoji toliko u rekonstrukciji različitih povijesnih, društvenih, političkih ili ekonomskih događaja; njezin zadatak se, nadalje, ne iscrpljuje niti u otkrivanju i ovladavanju različitim zakonima prirodnog svijeta. Prvenstveni zadatak spoznaje je neprestano postavljanje temeljnog pitanja, pitanja nad svim pitanjima, egzistencijalno neiscrpnog pitanja: Što čovjeku znači bitak?¹² Ovaj upit se ne zadržava samo na uskom području ljudske zainteresiranosti, on se neizostavno širi na područje čitavog bića. Čovjek, naime, bitkom ostvaruje sličnost sa svime što na bilo koji način jest. Spoznaja je usmjerena prema bitku na dvostruk način: zahvaljujući bitku čovjek je u stanju postavljati pitanje, jer on jest u svakom trenutku svoga egzistiranja, ali ne samo da on jest, nego i sve što ga okružuje jest. Možemo reći da se na području ljudske egzistencije, ukoliko se ona sagledava iz perspektive metafizičkog utemeljenja, ostvaruje jedan unutarnji razvoj egzistentnog subjekta; sve se nalazi u neprestanom kretanju¹³.

¹¹ *Isto*.

¹² Usp. *isto*, str. 22-23.

¹³ Prevodeći i popularizirajući Kierkegaardova djela na talijanskom govornom području, Fabro se je upustio u polemiku i komentiranje filozofskih tekstova ovog zaslužnog Danca. Fabro, naime, primjećuje da je Kierkegaard bio svjestan ovog dinamizma, te je njegovo utemeljenje pronašao u duhovnom karakteru ljudskog bitka.

Egzistencijalno kretanje je kretanje slobode, a ono se odvija zahvaljujući jedinstvenom egzistencijalnom dinamizmu u kojemu se čovjek pokazuje kao biće volje. Razum i spoznaja, uistinu imaju nemjerljivu ulogu u svakidašnjem ljudskom životu, pa i u njegovom kategorijalnom određenju, budući da čovjeka nikako nije moguće definirati nego kao razumno biće. Međutim, u toj razumnosti, ukoliko se čovjeka želi sagledati u konkretnosti njegova raznovrsnog, bogatog, jedinstvenog, prezentnog i prezentirajućeg egzistencijalnog djelovanja, nije moguće dati plauzibilan odgovor na temeljna pitanja, kao što su primjerice odgovori motiva, svrhe, smisla i vrijednosti toga istog djelovanja. Egzistencijalno kretanje na stanovit način premeće svako unaprijed postavljeno kategorijalno određenje i nemjerljivu prednost ustupa volji umjesto razumu. Volja je ta koja kao unutarnji osobni čin egzistentnog bića omogućava djelovanje.

Egzistencijalno djelovanje pod vodstvom volje ne uvodi egzistencijalni partikularizam, ali niti egzistencijalni voluntarizam. Istina, na području djelovanja – egzistencijalnog, moralnog, duhovnog, stvaralačkog – volja ima prednost, ali ta prednost, budući je utemeljena na jedinstvenom aktu bivstvovanja subjekta koji djeluje, ne izdvaja volju iz cjeline osobnog individualnog egzistiranja. Čovjek je taj koji djeluje, čovjek je taj koji egzistira i koji pristaje, koji određuje smjer vlastite egzistencijalne datosti. Volja se, naime, jedino može i smije, u duhu jednog ovakvog metafizičkog egzistencijalizma, promatrati kao jedna moć čovjeka. Metafizičko utemeljenje egzistencijalizma ne samo da omogućava jasno terminološko snalaženje, nego mu, što je osobito signifikantno, omogućava i jasno egzistencijalno pozicioniranje. Davanje primata volji, na području egzistencijalnog djelovanja, treba shvatiti ne kao promoviranje volje, nego isključivo kao bilježenje realnog egzistencijalnog stanja. Volja je ta koja u djelovanju razotkriva svoj značaj, ali isključivo u determinantama promocije realne, individualne i osobne egzistencije.¹⁴ Egzistencijalno razotkrivanje statusa volje dovodi

¹⁴ Nasuprot Fabrovom nauku, F. Nietzsche pridaje određeni unificirani volitivni element čitavom jednom naraštaju koji je uslijed loših genetskih predispozicija nastalih uslijed nepogod-

do razotkrivanja i davanja značajne dimenzije egzistencijalnog optimizma cjelini ljudskog bića. Čovjek je u svome djelovanju usmjeren prema dobru. Dinamička dimenzija volje, ukoliko se zadrži u svome određenje dobra kao svog vlastitog objekta,¹⁵ čitavu ljudsku egzistenciju, zahvaljujući integrativnom pristupu koji je zajamčen jedinstvom i jedinstvenošću akta bivstvovanja, usmjerava na put dobra.

Zahvaljujući navedenim egzistencijalnim postavkama, moguće je već sada naslutiti dobro kao finalni cilj (*causa finalis*) osobne individualne egzistencije.¹⁶ Egzistencijalni optimizam Fabrove metafizičke refleksije sadašnjeg trenutka, sadašnje egzistencije, tako poprima značaj koji ima snagu dislokacije sa sadašnjeg trenutka na svagdašnji, ali i s konkretne egzistencije na egzistenciju uopće. Metafizička snaga pomirbe konkretnog s univerzalnim, osobito pod vidom djelovanja, leži u temelju volje, definirane kao težnje prema dobru. Volja nije konačno dobro, volja nije biće koje ima subzistenciju, ali ima realnost zahvaljujući subzistentnom biću koje egzistira u realnosti svoga sadašnjeg trenutka. Volja je nadalje, ukoliko želimo ostati na liniji metafizičke konzistencije, blisko povezana s razumom, ali ni razum nije subzistentno biće. Razum i volja su u funkciji

nog miješanja rasa, ili pripadnika različitih staleža, u konačnici rezultiralo njihovom slabošću volje. Metafizičkom egzistencijalizmu je višestruko strana, antropološki neutemeljena i egzistencijalno neprihvatljiva ideja ovakvog oblika, najblaže rečeno, kastinskog shvaćanja volje, koje vodi k nehumanom separacionizmu. Potvrdu dobivamo osobito kada Nietzsche ističe: „Ono pak što se u takvim mješancima najdublje razboljeva i izrada jest volja. Oni više uopće ne poznaju neovisnost u odlukama, hrabri osjećaj veselja u htijenju, oni sumnjaju u 'slobodu volje', čak i u svojim snovima“ (F. NIETZSCHE, *S onu stranu dobra i zla*, AGM, Zagreb, 2002., str. 147).

15 Usp. C. FABRO, *Riflessioni sulla libertà*, EDIVI, Roma, 2004., str. 28.

16 Izuzetno je značajno napraviti razliku između osobne individualne i individualne egzistencije, kao i između osobnosti i osobe. Ukoliko, pod vidom vrijednosti, hijerarhiziramo individualnost, osobnost i osobu, dolazimo do neospornog zaključka kako se osoba nalazi na vrhu jedne takve hijerarhije vrijednosti. Individualna, osobna egzistencija pripada osobi, ona svoju vrijednost crpi na vrijednosti osobe. R. Guardini je upravo s ovakve pozicije postavio pitanje problema proizašlog iz odnosa mase i pojedinca. Njegov metodološki pristup je značajan kako s egzistencijalne tako i s metafizičke točke gledišta, osobito kada stvar problematizira na sljedeći način: “Dakle, umjesto da se u ime jedne, osobnostima nošene kulture protestira protiv rastuće mase, bilo bi pravilnije upitati se: u čemu leže ljudski problemi te mase? Oni leže u pitanju: vodi li s mnoštvom dano izjednačavanje samo gubitku osobnosti ili pak i gubitku osobe? Prvo se smije dogoditi, drugo nikada” (R. Guardini, *Konac novoga vijeka*, Verbum, Split 2002., str. 65).

subzistentnog subjekta, oni mu pomažu, oni mu omogućuju da se egzistencijalno ostvari na novi i neponovljivi način. Razum kao takav, ima vlastiti objekt u istini bića, on stoga ne unosi istinu, nego se pomoću njega istina otkriva.¹⁷ On, dosljedno navedenom, čini egzistenciju subzistentnog individualnog subjekta istinitom, jer je istinito u pravom smislu riječi samo ono što je spoznato. Volja, pak, ima vlastiti objekt u dobru, te kao takva usmjerava egzistenciju prema svom vlastitom objektu¹⁸. Dobro koje egzistencija ima mogućnost postići, zahvaljujući volji, nije neki izvanjski imperativ, ono je na najizvorniji i najistinitiji način nešto egzistencijalno unutarnje. Metafizički egzistencijalizam nije oblik unaprijed određenog itinerara koji subzistentni subjekt neizostavno mora slijediti, štoviše, on je oblik egzistencijalizma koji počiva na stvarnosti egzistencijalne aktualizacije.

5. Slobodno samoostvarenje egzistentnog subjekta

Ovime se dolazi do određenja čovjeka kao duhovnog bića. Egzistencija, promatrana u determinantama duhovnoga, ima mogućnost i priliku samoostvarenja. Put egzistencijalne aktualizacije put je duhovno-egzistencijalnog rasta. Volja, dovedena u relaciju duhovnog egzistencijalnog određenja, ne gubi na važnosti – može se čak reći kako njezin egzistencijalni značaj jača. Ona je, naime, reći će Fabro, mogućnost koja leži u temelju svake egzistencijalne, pa i duhovne aktivnosti¹⁹. Dosljedno iznesenom, moguće je zaključiti kako volja egzistenciji nudi stanoviti projekt dobra. Ona, osim egzistencijalne funkcije, vrši i značajnu

17 Na istoj liniji egzistencijalne hermeneutike odnosa razuma, istine i egzistencijalnog djelovanja, svakako se nalazi i L. Pareyson; osobito kada se ovaj odnos promatra u njegovoj ontološkoj i egzistencijalnoj inačici. Unutarnja antropološkijska relacija koja čini konstituirajući ontološki odnos neodvojiv je od čovjeka u tolikoj mjeri da Pareyson zaključuje kako: „Ontološki odnos od kojeg se čovjek sastoji čin je slobode, u tom smislu da spram bitka i istine može postojati samo stav pristanka ili odbacivanja, potvrde ili nijekanja, prijanjanja ili izdaje. Iz toga slijedi da se ljudski čin, bio on teoretski ili praktički, s obzirom da se može sastojati samo u odluci za jednu alternativu, prikazuje uvijek kao izbor. Svaki je izbor naravno uvijek motiviran, ali nije važno je li motivacija najavljena prije ili nakon izbora“ (L. PAREYSON, *Ontologija slobode*, Demetra, Zagreb, 2005., str. 148).

18 Usp. C. FABRO, *Riflessioni sulla libertà*, str. 29.

19 Usp. *isto*, str. 29.

funkciju usmjeravanja prema konačnom dobru; osobu ne prepusta bezizglednosti i bezizlaznosti statičnosti, nego joj nudi put egzistencijalnog dobra, ali joj taj put ne nameće, budući da volja i sloboda nisu istoznačnice.

Potrebno je napomenuti da naglašavanje uloge volje, kao principa bez kojega nije moguće otpočeti djelovanje, ne utječe pogubno na status razuma, koji ima nemjerljivu i nezamjenjivu ulogu u ljudskom djelovanju.²⁰ Čovjek, naime, ne želi nešto neodređeno, nešto radi puke želje, nego želi nešto određeno, neko njemu potrebno dobro. Konkretno, na području egzistencijalnog finalnog cilja, čovjek, zahvaljujući razumu, spoznaje Apsoluta kao konačno dobro svoje vlastite, konačne egzistencije. Na ovaj način ostvaruje se skladan, a ne rivalski odnos, volje i razuma.²¹ Volja i razum, promatrani komplementarno, subzistentnom subjektu osiguravaju povezivanje prividne statičnosti razumskih konceptualnih shema s dinamičnim elementom volje. Razumska refleksija je također oblik djelovanja, koja je, uostalom, nešto vlastito ljudskom biću, pa kao takva ima poveznice s voljom. Volja, pak, kao težnja prema dobru, ima poveznice s razumom koji omogućava spoznaju dobra.

6. Zlo iz perspektive egzistencijalne slobode

Fabro, u funkciji egzistencijalnog značaja volje, razuma i slobode, analizira zlo - negativnu stvarnost čiju prisutnost nije moguće zanijekati.²² Moguće je postaviti pitanje o uzroku zla,

20 Svako ljudsko djelovanje pretpostavlja kako razum tako i volju, ali, da bi uistinu bilo ljudsko, nužno pretpostavlja slobodu. Ljudski čini kao čini koji egzistenciju usmjeravaju prema konačnom cilju, zahvaljujući razumu, volji i slobodi, postaju egzistencijalno autentičnim činima i ljudsku osobu zahvaćaju na integrativan način, uključujući njezinu duhovnu i tjelesnu dimenziju (usp. A. Malo, *Antropologia dell'affettività*, Armando, Roma, 1999., str. 256).

21 Usp. C. FABRO, *L'Anima*, EDIVI, Roma, 2005., str. 88-89.

22 Suvremeni talijanski filozof L. Pareyson smatra da se filozofija u mnogim svojim dimenzijama pokazuje nedostatnom u rasvjetljavanju i promišljanju problema zla. Bez obzira na ovu generalno održivu postavku, ipak priznaje da je kroz povijest filozofije bilo filozofa čiji je prilog tematiziranju navedenog problema izuzetno značajan – počevši od Augustina, Pascala, Kanta, Schellinga, Schopenhaura do Nietzschea. Glavni razlog nedostatnosti sastoji se u onome što filozofiji nipošto ne pristaje, iako često poklekne toj napasti, a to je što: „U raspravi o zlu filozofija nastoji biti reduktivna, a razlozi su toga mnogi i različiti. Prvi i najočitiji je taj da filozofija problem zla prirodno ograničava na područje etike; a to je zapravo suviše sužena

njegovim posljedicama, ali i o odnosu zla i egzistencije. Zlo se na području ljudske egzistencije predstavlja u svoj svojoj dramatičnosti, ono guši, sputava egzistencijalni rast. Zlo nekako postaje temeljnom značajkom kulture suvremenog čovjeka.²³ Filozofska refleksija o stvarnosti i vlastitosti ljudskog bića stoga treba u područje svoga interesa – a u ime cjelovitosti i integriteta istine – uvrstiti i problem zla. S metafizičke točke gledišta, radi ispravne terminološke distinkcije, moguće je zlo promatrati na trostruk način: metafizički – nedostatak intenziteta bitka, fizički – neki materijalni nedostatak ili neka ugroza na materijalnom području, i moralni – neispunjavanje konačne svrhe, odmicanje egzistencije od konačnog dobra, od Apsoluta. Ovaj potonji način je egzistencijalno najrelevantniji, jer se njime, istina, negativnim putem, manifestira unutarnje metafizičko jedinstvo ljudskog bića. Čovjek je usmjeren prema dobru, ali nije determiniran; dobro mu se postavlja kao nešto što on može prihvatiti ili odbaciti, ostvariti ili prezeti. Međutim, kojim god putem krenuo, čovjek djeluje, čovjek spoznaje, čovjek hoće i time sebe egzistencijalno određuje.²⁴ Osim toga, problem zla je neraskidivo vezan uz problem Apsoluta, jer je govor o Apsolutu, kada se dovede u relaciju s čovjekom, ujedno govor o ljudskoj slobodi.

Tematiziranje problema zla u filozofiji ne ovisi o osobnom vjerskom ili religioznom opredjeljenju filozofa, ono se nameće samo po sebi, po nemogućnosti negiranja zla u svijetu. Zlo se prezentira kao stvarnost svijeta, kao stvarnost ljudske egzistencije. Ono ruši sve prepreke, pogađa svojom strašnom snagom bez izuzetka, ne poznaje dobne, vjerske, rasne, profesionalne,

sfera za jedno tako silno i zbujujuće pitanje, čije razmatranje izgleda posve neprimjereno za tako središnji i odlučujući argument“ (L. PAREYSON, *Ontologija slobode*, str. 137.). Fabro je zbog sličnih razloga problemu zla odlučio pristupiti s metafizičke i egzistencijalne razine, a ponajbolji put za toj je pronašao u filozofskoj refleksiji relacije zla sa slobodom i voljom.

23 Usp. C. FABRO, *Riflessione sulla libertà*, str. 301.

24 Način na koji će zakoračiti na put egzistencijalnog ostvarenja ovisi i o pitanju kojeg Fabro, ne samo u akademskom smislu, postavlja: „Abbiamo anche coscienza (e conoscenza) diretta in senso gnoseologico, cioè immediata ed intuitiva, della causalità degli altri uomini, degli animali, degli esseri inorganici? (C. FABRO, *Percezione e pensiero*, EDIVI, Roma, 2008., str. 438). Pitanje uzrokovanja bića postaje tako presudno na moralnom području, ono čovjeka višestruko određuje – kao onoga koji prihvaća ili onoga koji ne prihvaća, kao onoga koji djeluje ili ne-djeluje.

političke ili kulturološke razlike. Univerzalnost prisutnosti zla u svijetu, postaje dostatnim razlogom za inspiriranjem filozofske refleksije o problemu zla. Ono se u svijetu pojavljuje na svim razinama i u svim oblicima – fizičkom, metafizičkom i moralnom. Ono utječe na ljudsku egzistenciju, posredno i neposredno.²⁵ Čovjek se, naime, prema zlu mora nekako odnositi, ne može ga negirati, jer dolazi u susret s njime. Došavši jednom u kontakt sa zlom, čovjek svoju egzistenciju, trajno obilježen iskustvom njegove razorne snage, usmjerava prema apsurd, teizmu, ateizmu ili, pak, antiteizmu.

Fabro se u svojoj filozofskoj refleksiji problema zla i njegova utjecaja na ljudsku egzistenciju poziva na mišljenje Tome Akvinskog i Aurelija Augustina. Naime, oni su početak rasprave o zlu mudro započeli prividnom logikom svojstvenoj imenantnosti ovosvjetske zbilje. Ukoliko postoji Apsolut, on neće dozvoliti zlo, a kako je postojanje zla evidentno, onda je samo moguće izvesti jedan zaključak – Apsoluta nema²⁶, zlo uzima zadnju riječ i čovjekovu egzistenciju odvodi u ništavilo, apsurd time zadaje konačni udarac ljudskoj egzistencijalnoj potrebi da vlastitu egzistenciju postavi na čvrste temelje. Logici imanencije, Fabro suprotstavlja egzistencijalnu logiku transcendencije. Opstojnost Apsoluta i postojanje zla u svijetu međusobno se ne isključuju; dakako, to ovisi o razini na kojoj se problem promatra. Apsolut, kao apsolutna pozitivna stvarnost bez ikakvih ograničenja, ne može biti pod vlašću zla, zlo nije ono što utječe, što dotiče njegovu opstojnost, ali, isto tako, ne znači da Apsolut neće dozvoliti

25 F. Nietzsche je primjerice smatrao da se različiti oblici morala izravno referiraju na onoga koji određenu moralnu tvrdnju izriče. Na primjeru Kantovog kategoričkog imperativa pojašnjava kako se moral odnosno morali sagledavaju kao znakovni jezik afekata. Veza moralne i egzistencijalne razine leži u sljedećem: “ Postoje morali koji svojeg začetnika trebaju opravdati pred drugima; drugi morali ga trebaju umiriti i ugoditi u zadovoljstvu sobom; drugima hoće on samog sebe razapeti na križ i poniziti; drugima hoće vježbavati osvetu, drugima se hoće sakriti, drugima se hoće preobraziti i nastaniti u visini i daljini. Ovaj moral svojem začetniku služi zato da bi zaboravio, onaj da bi se zaboravilo sebe ili nešto o sebi; neki bi moralist htio primijeniti moć i stvaralačko raspoloženje na čovječanstvo; neki drugi, možda upravo i Kant, svojim moralom daje na znanje: ‘ ono što je na meni časno jest to da mogu slušati – a u vas ne smije biti drugačije nego u mene!’” (F. NIETZSCHE, *S onu stranu dobra i zla*, str. 113-114).

26 Usp. Toma AKVINSKI, *S. Th.* I, q. 2, a. 3.

zlo radi većeg dobra.²⁷ Posljedice ovakvog nauka, koji je poznat iz tradicije kršćanske provenijencije i filozofije koja je nastala u takvom misaonom miljeu, pokazuje se u svoj svojoj sagledivosti tek kada se apliciraju na razinu specifično ljudskog načina egzistiranja. Zlo se time, najkraće rečeno, pobjeđuje logikom dobra. Naglasak nije stavljen na tome da Apsolut 'dozvoljava', jer bi se tada Apsolut mogao okvalificirati atributima koji uključuju sadizam, egzistencijalnu neosjetljivost itd. Naglasak se stavlja na veće dobro, jer samo Apsolut može iz zla izvući dobro, iako on to zlo ne želi i ne može poništiti, upravo zbog većeg dobra, a da samim time ne uništi ljudsku slobodu, a onda i samoga čovjeka koji bez slobode ne bi mogao egzistirati u svojem specifično ljudskom određenju.

Zlo, nastalo upotrebom ljudske slobode, moralnog je karaktera i ono na najintimniji mogući način utječe na kvalitetu ljudskog egzistiranja.²⁸ Ostale vrste zla imaju utjecaj neizravnog karaktera, te samim time nemaju neku značajniju ulogu u egzistencijalnom razvoju. Istina, postoje oblici koji egzistenciju pogađaju, kao što je to primjerice bolest, i izazivaju čovjeka da u graničnom stanju fizičke ugroženosti postavlja izvorna egzistencijalna pitanja. Međutim, fizičko zlo, ukoliko se ne upari s moralnim zlom, ne utječe na konačni cilj ljudske egzistencije. Sloboda, upotreba volje i razuma temeljni su kriteriji za prosudbu moralnog djelovanja, pa samim time dobra i zla koji nastaju kao posljedica ljudskog djelovanja i slobodnog, razumskog izbora. Egzistencijalno relevantno djelovanje isključivo je ono koje se odvija slobodno i promišljeno – a ne spontano – te je u skladu s postavljenim konačnim, slobodno izabranim ciljem.

Ukoliko se, kao konačni egzistencijalni cilj, izabere Apsolut, stvoritelj i spasitelj svijeta, ljudska egzistencija poprima

²⁷ Usp. C. FABRO, *Riflessioni sulla libertà*, str. 302-303.

²⁸ Čovjek se ostvaruje u svome izboru, u činu volje, u činu slobode. Željati zlo, s egzistencijalne točke gledišta nije ništa manje opravdano od želje za dobrim. Čin zla je čin koji proizlazi iz ljudske slobode, on jest, metafizički rečeno, aktualiziran je. Fabro ovime ne ruši razliku između akta dobra i akta zla, nego samo na egzistencijalno opravdan način impostira problem zla i njegova utjecaja na ljudsku egzistenciju. Zlo je, dakle čin, najgori čin, ali ipak čin (usp. C. FABRO, *Essere e libertà*, str. 100).

snažnu notu optimizma.²⁹ Moralno zlo time nije iskorijenjeno, ono je i dalje prisutno kao mogućnost jer je čovjek slobodan, ali i kao stvarnost – svaki puta kada čovjek slobodno izabere ono što je u suprotnosti s njegovim konačnim ciljem. Apsolut, u svojoj providnosti i mudrosti, ukazuje čovjeku na put koji ga vodi iz područja zla u područje dobra. Osim toga, Apsolut se je u svom spasiteljskom djelovanju odlučio inkarnirati u svijet i prostor čovjeka, te je tako na najrelevantniji i najizvorniji mogući način pokazao dostojanstvo i smisao ljudske egzistencije, ali i svoju privrženost čovjeku.³⁰ Egzistencijalnim prihvaćanjem Apsoluta osigurava se dakle povoljnija egzistencijalna pozicija, budući da se egzistencija usmjerava prema poznatom cilju, da se egzistencijalno slomljenom čovjeku stanje osamljenosti, bačenosti i očaja čini lakše prevladivim jer mu se nudi perspektiva spasa.³¹ Ponuda, iako je od egzistencijalno nesagledivog značaja, ipak je samo ponuda koja se može, ali ne mora, prihvatiti. Prihvaćanje ili neprihvaćanje ovisi isključivo o slobodnom izboru i pristanku subzistentnog subjekta, te se tako ujedno na filozofijski najrelevantniji način manifestira radikalizam slobode u određivanju unutarnjeg identiteta svake osobne egzistencije.

29 Egzistencijalni optimizam ostvaruje se u pomirenju vertikalnosti s horizontalnošću, odnosno u egzistencijalnoj ovisnosti čovjeka, kao osobe, s Apsolutom, kao osobom. Tada, kao što je to zaključio i L. Pareyson, sigurnost postojnosti Apsoluta „znači ponajprije to da je zlo u vječnosti bilo jednom za svagda odigrana i izgubljena mogućnost. No ta se igra razvila baš u vječnosti: u povijesti se igra nanovo otvara, utakmica započinje i sve se može dogoditi. Zlo je pobijedeno *sub specie aeternitatis*, već je pobijedeno *zauvijek*; no u povijesti je prezentno i zbiljsko i *opet* može pobijediti“ (L. PAREYSON, *Ontologija slobode*, str. 172).

30 Usp. C. FABRO, *Riflessioni sulla libertà*, str. 307.

31 Očaj i perspektiva spasa nalaze se u trajnom odnosu; naime, spas ili egzistencijalno ostvarenje putem određivanja egzistencijalnog smisla, odvija se unutar dijalektike u kojoj nema mjesta – niti u načelu – za očaj, jer očaj ne ostvaruje. Nasuprot ovome, J. P. Sartre primjerice nudi jednu drugu dijalektiku, a ona počiva na snazi očaja, ne spasa, ali i tako shvaćeni očaj treba dovesti do spasa, isključivo snagom napuštenosti. Potonji način uvodi dijalektiku kontradikcije u domenu egzistiranja: pozitivno je pozitivno zato što je u osnovi negativno, odnosno negativnost, kao što očaj i napuštenost, postaju polazištem za pozitivnim određenjem i definiranjem *onoga* napuštenog i očajnog. Konkretno: „Napuštenost uključuje da mi sami izabiremo naš bitak. Napuštenost ide s tjeskobom. Što se tiče očaja, ovaj izraz ima posve jednostavan smisao. Njime se hoće reći da se mi ograničujemo da računamo s onim što ovisi o našoj volji ili sveukupnošću vjerojatnosti koje omogućuju našu akciju“ (J. P. SARTRE, *Egzistencijalizam je humanizam*, str. 23).

Zaključak

Članak se bavi odnosom čovjeka kao osobe i slobode. Budući svaki čovjek realnost svoje egzistencije utemeljuje na bitku, izvoru svake realnosti, a sloboda je na najinimniji mogući način vezana uz bitak, onda se i čovjeku prilazi kao biću kojemu sloboda pripada na izvorni način. Ona mu omogućava da preuzme odgovornost za učinjena djela. Egzistencijalna aktivnost tako predstavlja onaj oblik dinamizma u kojemu struktura egzistencijalnih odnosa progovara jezikom slobode. Čovjek se dakle razlikuje od slobode, ne identificira se s njome; ona mu pripada na ograničeni način; čovjek je slobodan, nije sloboda. Međutim, sloboda u ljudsku egzistenciju unosi radikalnost apsolutnosti. Čovjek se, zato što je slobodan, radikalno razlikuje od svake druge stvarnosti, tako da svemu što jest, pa i samom Apsolutu, izriče ili ne izriče svoj pristanak. Ovime ujedno, jer se sloboda i anonimnost isključuju, preuzima odgovornost za učinjena djela.

IDENTITY OF THE PERSON AND FREEDOM

Summary

The article deals with the relationship between the human being as a person and the freedom. Since the reality of the existence of every human being is based on the Being; the source of every reality; and the freedom is tied to the Being in the most intimate possible way; then we approach the human being as the human being who possesses the freedom in the original way. The freedom enables the human being to take responsibility for his/her deeds. The existential activity represents the form of dynamism in which the structure of the existential relationships speaks with the language of freedom of the specific human being. The human being differs from the freedom; he/she possesses it in the limited way; the human being is free, but he/she is not freedom. However, the freedom brings the radicalism of absolutism into the human existence. The human being, because he/she is free, differs radically from any other reality; he/she says yes or no to everything which exists, even the very Absolute. In this way he/she takes the responsibility for the deeds he/she has done, because the freedom and the anonymity eliminate each other.

Key words: existence, the Being, person, the Absolute, freedom.

